

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 85

Серія "Історичні науки"
№ 6

Ніжин
2016

УДК 80:008
ББК 81+83
Л64

Збірник друкується за рішенням Вченої ради
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 4 від 10.11.2016 р.

Рішенням Атестаційної колегії від 30 червня 2015 р. та наказом МОН
України від 13 липня 2015 р., № 747 збірник перереєстрований і
включений до переліку наукових видань, публікації яких зарахо-
вуються до результатів дисертаційних робіт з історії

Збірник засновано у 1990 р. проф. Г. В. Самойленком

Збірник з 2013 року виходить двома серіями:
"Історичні науки", "Філологічні науки"

Редакційна колегія:
відп. редактор і упорядник – д. філол. н., проф. Г. В. Самойленко

члени редакційної колегії:
д. і. н., проф. М. К. Бойко; д. політ. н., проф. О. Д. Бойко; д. і. н., проф.
А. О. Буравченков; д. і. н., проф., член-кор. НАН України В. М. Даниленко;
д. і. н., проф. В. О. Дятлов; д. і. н., проф. С. А. Леп'явко; д. і. н., проф.
Є. М. Луняк; д. і. н., проф. С. І. Михальченко (РФ); к. і. н., доц. О. Г. Самой-
ленко; к. і. н., доц. Є. М. Страшко; д. і. н., проф. Л. В. Таран; д. і. н.,
проф. Ю. І. Шаповал

Література та культура Полісся. – Вип. 85. Серія "Історичні
Л64 науки". – № 6 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДУ
ім. М. Гоголя, 2016. – 229 с.

УДК 80:008
ББК 81+83

© Г. В. Самойленко, упорядкування, 2016
© НДУ ім. М. Гоголя, 2016

UDC 80:008
LBC 81+83
L64

Collection of research papers is approved by Scientific Board of Gogol State University at Nizhyn (NDU named after Gogol)
Record № 10 of 26 May 2016

According to Resolution of Higher Attestation Board of 30 June 2015 and order of the Ministry of Education and Science № 747 this collection of research papers is re-registered and listed among the scientific periodicals appropriate for publishing the results of dissertation theses in history

This periodical was founded in 1990 by Prof. H. V. Samoylenko
Since 2013 the periodical has been published in two series:
"History Research", "Philology Research"

Editorial Board:
Editor-in-Chief – Doctor of Sciences (Philology), Prof. H. V. Samoylenko

members of the editorial board:

Doctor of Sciences (History), Prof. M. K. Boyko; Doctor of Sciences (Political Sciences), Prof. O. D. Boyko; Doctor of Sciences (History), Prof. A. O. Buravchenkov; Doctor of Sciences (History), Prof., Corresponding Member of the National Academy of Sciences V. M. Danylenko; Doctor of Sciences (History), Prof. V. O. Dyatlov; Doctor of Sciences (History), Prof. S. A. Lepyavko; Doctor of Sciences (History), Prof. Ye. M. Lunyak; Doctor of Sciences (History), Prof. S. I. Mykhalchenko (Russian Federation); Candidate of Sciences (History), Associate Prof. O. H. Samoylenko; Candidate of Sciences (History), Associate Prof. Ye. M. Strashko; Doctor of Sciences (History), Prof. L. V. Taran; Doctor of Sciences (History), Prof. Yu. I. Shapoval.

Literature and Culture of Polissya. – Vol. 85. Series "History Research".
L64 – № 6 / editor-in-chief H. V. Samoylenko. – Nizhyn : NDU named after Gogol, 2016. – 229 с.

UDC 80:008
LBC 81+83

© H. V. Samoylenko, arrangement, 2016
© NDU named after Gogol, 2016

УДК 17.023.36

Н. Д. Ковальчук

“Заклик” та “Відгук” в контексті кордонного характеру української цивілізації

Стаття присвячена аналізу кордонного характеру української цивілізації згідно цивілізаційного підходу А. Тойнбі “заклик-відгук”. Для розв’язання поставленої проблеми розглядається розвиток вільної особистості зрозумілої в найширшому сенсі цього слова і таке значення концепту софійності для збереження та подальшого розвитку української цивілізації.

Ключові слова: кордонна цивілізація, вільна особистість, концепт софійності.

Статья посвящена анализу пограничного характера украинской цивилизации цивилизационного согласно подхода А. Тойнби “призыв-отклик”. Для решения поставленной проблемы рассматривается развитие свободной личности понятной в широком смысле этого слова и такое значение концепта софийности для сохранения и дальнейшего развития украинской цивилизации.

Ключевые слова: пограничная цивилизация, свободная личность, концепт софийности.

The article is dedicated to the analysis of border status of the Ukrainian civilization according to the A. Toynbee's approach “challenge and response”. In order to resolve this problem the development of free individuality is shown in a large context. And this meaning of the sophianic conception provides further development of the Ukrainian civilization.

Keywords: border civilization, free individuality, sophianic conception.

Національна культура репрезентує неповторні риси як індивідуального буття людини, і, особливо, її харизматичних особистостей, так і історичні особливості українського етносу, з якого пізніше утворюється українська нація. В певному розумінні, національна культура втілює ціннісно-смысловий Універсум, в якому як етнос, так і людина шукають своє місце і свої ідеали.

Протягом останніх двох століть українська культура опинилася в затінку російської культури. У результаті цього, багато культурних процесів в Україні подавалися як російське явище. Тому зараз актуальною для України (особливо для її сприйняття на Заході), є

необхідність чітко диференціювати українську специфіку у світовому історико-культурному процесі.

Українська культура досліджується різними методологічними засобами: порівняльно-історичний метод дослідження та історико-археологічний підхід (М. Брайчевський, П. Толочко). Метод культурно-категоріального аналізу (В. Горський, М. Попович, І. Бичко). Метод стереотипів і аналіз наукового стилю (Д. Чижевський). Метод культурно-архетипічного аналізу (С. Кримський, Н. Ковальчук), цивілізаційний підхід (Ю. Павленко, Ю. Пахомов). Однак проблема цивілізаційного підходу дослідження української культури в контексті “заклик-відгук” в контексті А. Тойнбі з урахуванням кордонного характеру української цивілізації є малодослідженим.

Метою даної статті є аналіз феномену кордонного характеру української цивілізації в контексті цивілізаційного підходу А. Тойнбі “Заклик” - “Відгук”. Для вирішення поставленої проблеми потрібно вирішити наступні завдання: 1. проаналізувати сутність поняття “цивілізація” і визначитись з використанням змісту цього терміна в представленій науковій розвідці, 2. довести, що в специфічних умовах кордонної цивілізації можна було вижити тільки на ґрунті розвитку вільної особистості зрозумілому в найширшому сенсі цього слова, 3. значення концепта софійності для подальшого розвитку української цивілізації,

Передусім потрібно звернутися до поняття “цивілізація, яке трактується неоднозначно. Вважають, що поняття “цивілізація” вперше ввів у науковий обіг маркіз де Мірабо в 1757 році. Цей термін відповідно до етимології (від латинського – це вихований, громадянський, державний, а також щось гідне громадянина) означав загальний високий рівень соціального та культурного розвитку. В цьому сенсі це поняття починає широко застосовуватися у Франції та Англії з другої чверті, а в Росії з третьої чверті XIX століття.

В сучасній науковій та філософській літературі поняття цивілізація використовується у багатьох смислових значеннях серед яких можна виділити три головних.

По-перше, під цивілізацією розуміється стадія (ступінь, епоха) соціокультурного розвитку людства, яка слідує за первинним ладом.

В 50-х -70-х роках XX ст. в Західній літературі (починає з праць В. Г. Чайлда) а потім і в радянській літературі неодноразово обговорювалося проблема критеріїв розмежування первинних суспільств і ранньочивілізаційних соціокультурних структур. Зрозуміння цивілізації як наступної за первинним ступенем соціокультурного

розвитку людства працює в сучасній соціальній філософії і в історії (особливо коли мова йде о стародавніх і ранньосередньовічних суспільствах), археології, теоретичній етнографії тощо.

По-друге, цивілізацію іноді визначають стан або ту стадію розвитку певної соціокультурної системи, коли творчі сили зникають і замість живого і безпосереднього їх прояву ми споглядаємо механічне, відчужене від внутрішнього сенсу буття. У цьому контексті цивілізація розглядається в якості антитези культури як щось механічне, штучне – живому та творчому. Це характерно, передусім, для німецької традиції, в особливості для О. Шпенглера.

По-третє, цивілізація розглядається як окрема соціокультурна система яка має свої просторово-часові виміри, базові духовно-культурні (ціннісні) основи і відносно довго часові, стійкі структури економічних, соціально-політичних та культурних зв'язків. Таке зрозуміння цивілізації присутнє передусім концепції А. Тойнбі, але ми зустрічаємо його значно раніше вже у таких класиків західно-європейської історіографії XIX ст. як Ф. Гізо і Г. Бокль і також відповідні розробки проводили й інші спеціалісти такі як Є. Рожковський, Г. Померанц і Ю. Павленко

Спираючись на концепцію А. Тойнбі, яка репрезентує появу цивілізації в контексті “Заклик” - “Відгук” ми будемо проводити аналіз поставленої проблеми.

У вивченні цивілізації в Україні головним виступає врахування кордонного характеру цивілізацій цієї країни у період її формування в добу Київської Русі. Тут йдеться про цивілізацію, яка знаходиться на кордоні між “розумною ойкуменом” культури і силами ворожничого буття, що втілюють або стихію природи, або варварського соціуму. У специфічних умовах кордонної в Україні вижити можна було тільки на ґрунті розвитку вільної особистості зрозумілому в найширшому сенсі. І. Мірчук писав: “Українці, на відміну від росіян, тримаються західної орієнтації* Хоч вони не мають власних філософічних систем, у яких “я” знаходило б свій конституційний принцип або як підстава до дальшої спекуляції, однак усе їх духовне життя, їх філософічне мислення, їх розуміння моралі, творення правних норм, а передусім практична діяльність, впливають з поняття особистості, що її обмеження, навіть в інтересах загалу, відчувається завше боліче [1, с. 298]”. Індивідуалістичне настановлення українця цілком виявляються в його розумінні спільності в громадянському житті.

Якщо виходити з концепції А. Тойнбі, що будується за схемою “заклик – відгук”, то освоєння степу й було відповіддю української

цивілізації на заклик Універсуму. Степ з простору кочовища перетворюється на переоране поле, річки – на зони перешкоди набігам у транспортні артерії, околиці міст та сел. – у хутори на зразок ферм чи ранчо”, – зауважує відомий український професор С. Б. Кримський [2, 104] Відповідно в українській етнічній свідомості зростає цінність поняття кордону, межі.

З поширенням феномену “поля” в українській культурі відбувається становлення етнічної свідомості. На передній план виступає не опозиція “місто – степ” (як альтернатива порядку та хаосу, софійності та безодні), а зіставлення “місто – хутір”, де останній символізує трансформацію степової стихії у ферму, тобто обжитий куток особисто відвоєваної природи. Взагалі в українській ментальності та пов’язаній з нею національною культурою спостерігається паралелізм зображення життя природи і людини, органічний зв’язок природного і соціального. Степ тут не просто географічне чи екологічне явище, а соціальний ґрунт. “Прив’язаність до рідного ґрунту для українця, – пише з цього приводу С. Грица, – має особливий сенс, бо вона асоціюється з синдромом вічного страдництва за відсутності рідної хати – своєї держави. Поняття “рідний” в українській мові має неперекладаний ідеоматичний смисл [3, с. 20]”. Отже, в Україні рідна земля – це вже не тільки ґрунт, а рідний соціум, що асоціюється з національною державністю.

Підґрунтям свободи та вільної особистості в Україні були козацькі спільноти. Зародилась і зміцніла козаччина в Україні в умовах державно-політичного лихоліття на спустошеному татарами “Дикому полі” в безпосередньому сусідстві та боротьбі з кримськими нападниками. Козаччина постає як стихія без ясної мети і політичної програми. Але, об’єднавшись з громадянством, козаччина змінила свою роль оборонця степових окраїн на роль творця та будівничого української державності.

Січове товариство було спілкою вільних осіб. “Волю маємо за дражайшу річ, тому що бачимо, що риба, птиця, також звірям і всякому створенню є вона мила”, – казали запорозькі козаки. П. Шевальє, автор книжки “Історія козацьких війн проти Польщі”, писав: “Козаки з гордістю носять своє ім’я, вони бадьорі, міцні і мало дбають про нагромадження майна. Вони вільнолюбні і не здатні терпіти ярма, вони сміливі та хоробрі”. Французький інженер Гійом де Васер Боплан, який прожив в Україні сімнадцять років, зазначав, що українці “дотепні та спритні, винахідливі і з широкою душею, не

прагнуть до великого багатства, а над усе цінять волю, без якої не можуть жити” [4, с. 5].

Великі зміни в демократичному розвитку міст пов’язані з прийняттям і упровадженням Магдебурзького права. Місто було позбавлено прямого втручання з боку існуючої влади. Це право проголошувало рівність усіх мешканців міста перед законом. Магдебурзьке право надавало великі пільги містам, бо залучало жителів міст до самоуправління, яке чинилося на принципах вибору адміністрації, судової влади тощо. Як зазначає фахівець у галузі історії українського права А. Яковлів, унаслідок запровадження Магдебурзького права “змінився давній характер українських городів, вони перетворилися в “міста”, а населення їх у “міщан”, що користувалися правом місцевої самоуправи, мали свій суд, своє право” [5, с. 240].

Розвинений індивідуалізм українців обумовлений етикою “інтелектуалізму, пов’язаний з тяжінням до ідеалів Просвітництва”. У 1652 і 1655 роках Україною подорожував сирієць П. Алеппський. Його вразило найбільше те, що по всій землі козаків він помітив прекрасну рису, яка викликала здивування: усі козаки, за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх дружин, доньок, уміють читати і знають порядок церковних служб і церковні співи.

Свій вклад у розвиток ідей вільної індивідуальності внесли в Україні академічні вольності, що розвиваються з діяльністю братств, ідей просвітництва взагалі. Вже в XV столітті по всій Україні виникають братські громадянські організації українського населення, що об’єднуються для захисту своїх станових інтересів, відстоювання своїх національно-культурних справ. Я. Ісаєвич в своїй праці “Братства та їх роль в розвитку української культури в XVI–XVIII століттях” зазначає, “що за своїм статутом братство – це мала бути всестанова організація: членом її міг бути кожний православний, незалежно від соціального походження, національності, майнового стану,” – пише він [6 с. 46]. Ту саму думку висловлює і Б. Грінченко в своїй праці “Братства і просвітня справа”. “Уступити до братства міг кожний: городяни і селяни, пани і мужики, жінки і чоловіки – аби платив вкладку до скриньки громадянської та слухався братської настанови [7, с. 10]”. Братчики виступали вихователями моральних якостей людини, її честі й гідності. В українській культурі братства заснували принцип виборності духовенства світських людей і підпорядкування духовенства цим громадянам. При тому братства

досягли такого становища, коли не клір управляв народом, а народ кліром.

Велике значення в розвитку вільної особистості належить Києво-Могилянській академії. Вона була світським навчальним закладом, до якої могли вступити люди всіх станів незалежно від віку. Цікавий приклад, який свідчить про це, знаходимо в інструкції, написаній Р. Заборовським, у першому його пункті: “До академії може прийматися для набування знань кожна вільна людина всякого звання й стану, звідкілля б вона не прийшла, аби визнавала східну християнську віру й мала здібності до навчання” [8, с. 102-103].

Вчилися студенти Києво-Могилянської академії всяк на свій кошт і скільки хто забажає: “Яко вільні люди до шкіл Київських вільно приймаються і, скільки хто захоче, вчать. Також вільно, хто куди захоче, в яке звання відлучаються. І завжди з часом прибувають, а з часом відбувають учні” [9, с. 36]. Цікаво, що той же Р. Заборовський запровадив чіткіший внутрішній порядок в академії і видав інструкцію під назвою “Закони Києво-Могилянської академії”. Головна мета навчання пов’язана з розвитком вільної особистості студентів Києво-Могилянської академії, створенням атмосфери розквітості, яка б сприяла усвідомленню своєї цінності і гідності.

Відомий вислів В. Винниченка про те, що українську історію не можна читати, не прийнявши брону. Адже на долю України випала трагічна доля переживання багатьох катастроф світової історії. Україна 0 Русь зазнала масштабної катастрофи татаро-монгольського спустошення. Але після цього випробування не закінчилися. Україна перетворилась на “Марсове поле” Європи, що було затиснуте між Османською та Російською імперіями, Польським та Шведським королівствами. Безперервний ланцюг невдач та поразок пронизував сюжети української історії від подій “Слова о полку Ігоревім” до трагедій Берестечка, Батуріна, епохи Руїни та безпрецедентної) за програними щасливими можливостями) поразки української національно-демократичної революції 1917-1921 рр. А потім – жах голодомору, Чорнобильської катастрофи та сьогоднішніх подій на східному фронті. Це потребувало і потребує зараз неймовірних героїчних зусиль для опору смертельним загрозам.

Отже за катастрофічністю українська історія нагадує долю біблійних народів, більшість з яких загинула, а врятовані (якщо мати на іудейський етнос) виробили собі ідеологію богообраності.

Якщо при формуванні Московської держави росіяни запозичили зі спадщини Візантії ідею “Третього Риму”, тобто державного

всевладдя, то Україна Русь висуває ідеологію “Другого Єрусалиму”, ідеологією любові до рідної мови та ідеологією святості. Ця ідеологія була пов’язана з високими духовними і моральними якостями. Вихідним пунктом цієї ідеології був концепт софійності.

В Україні з самого початку її існування є кордон з дикою природою – “степ”, є кордон між цивілізацією та варварством. Степ був джерелом постійних нападів кочових племен тюркського походження в Україні і тому розглядається як хаос. Цьому хаосові і потрібно було протиставити “розумну ойкумену”, якою виступало місто як софійне начало.

Місту в культурі України взагалі і зокрема в становленні і розвитку вільної особистості належить особлива роль. “Міста, — зазначає П. Толочко, — ставали центрами давньоруської державності, вихідними функціями яких були: адміністративно-політична редистрибутивна (концентрація і перерозподіл додаткового продукту), а також — культова. Для землеробської округи давньоруське місто — це природний центр. Воно було породжено цією округою і без неї не мислилося [10, с. 233]”. Численні мандрівники називають Київську Русь країною міст

.В українській культурі слово як прояв софійності виступає не тільки як образ мови, а мова не тільки як образ спілкування, а як особливий тип так званої мовної свідомості. Це поняття, введене О. Потебнею, означало розширене розуміння слова як моделі людської присутності у світі, як моделі духовного мікрокосмосу. Таке розуміння слова існувало і у В. Гумбольдта, і в німецькій культурі. Українська ментальність йде ще далі. Слово тут зіставляється і з макрокосмом, розглядається як конфігурація “алфавіту світу” (Григорій Сковорода). Інакше кажучи, слово універсалізується і в духовному, і в онтологічному аспекті. Більше того, слову надається функція позначення виразу національної ідеї, проводиться аналіз його як політичного та ідеологічного чинника. Подібно до того, як Біблія розповідає про придбання іудеями духовної Батьківщини в релігії після знищення їхньої державності, так і в Україні слово інтерпретується як репрезентант духовної Батьківщини, національного ґрунту.

Симптоматично, що в українській історії відокремлюється цілий період діяльності так званих полемістів, які розглядають слово як “меч духовний” (Л. Баранович), як форму захисту національно-релігійного суверенітету українського народу щодо католицизму і мусульманства. Звертає увагу і те, що в Україні ширше, ніж в інших

народів, розвинувся жанр гомелітики і риторики як систематичне розкриття сповідальної сили слова. В Україні жанр гомелітики починає конкурувати і з жанром житія святих, і з жанрами художньої творчості.

Для ХІХ століття і нашого часу боротьба за утвердження українського слова, української мови посідає не менш важливе місце, ніж питання матеріального життя, економічного і державного будівництва. Тому в Україні мовні, політичні, державні питання і в цілому всі проблеми національного буття виступають не відокремлено від утвердження українського слова. Найбільш яскраво феномен українського слова репрезентував Т. Шевченков свій "мовній молитві" в "Неофітах":

“Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!...
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україні понеслось,
І на Україні святилось.
Те слово, божеє кадило,
Кадило істини. Амінь” [11, с. 284–285].

Отже, кордонний характер української цивілізації пов'язаний з потребою формування носіїв вільної індивідуальності, функціонуванням козацьких громад як організаційної форми рівноправності та братства людей, демократичним устроєм великих міст як центрів державотворення, академічні вольності, що розвиваються з діяльністю братств, Києво-Могилянської академії та просвітництва взагалі та історичними особами, які виявилися здатними репрезентувати імперативи волі у національній ментальності. Все це свідчать про ті потенційні можливості, що були втрачені Україною внаслідок її колонізації царизмом, але зараз стають історичним джерелом демократичного розвитку Української державності в контексті сучасної цивілізації. Також кордонний характер української цивілізації пов'язаний з концептом софійності, який сформулював таку ментальність, яка дозволила вистояти і побороти всі катастрофи, які випали на долю українського народу

Література

1. Мірчук І. Історія української культури. – Мюнхен ; Львів, 1994. – 380 с.
2. Кримський С. Б. Архетипи української культури // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К. : Фенікс, 1996. – С. 91–112
3. Грица С. Міграція фольклору // Фольклор українців поза межами України: Зб. наук статей. – АН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського. – К., 1992. – С.20–40
4. Наливайко Д. С. Очима заходу – Рецепт України в Західній Європі ХІ–ХVІІІ століть. – К.: Основа, 1998. – 578 с.
5. Яковлів А. Українське право // Антонович Д. А. Українська культура. – Мюнхен: Видавництво українського техніко-господарського інституту, 1988. – С. 236–251
6. Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури ХVІ–ХVІІІ ст. – К.: Наукова думка, 1966. – 251 с.
7. Грінченко Б. Братства і просвітня справа. – Черкаси, 1917. – 45 с.
8. Аскоченский В. Киев с древнейшим его урочищем Академией. – К.: Ун. Тип., 1856. – Ч. 2 – 370 с.
9. Акты и документы относящиеся к истории Киевской академии. – Отд. 2. – Т. 1 – Ч. 2 – С. 36
10. Толочко П. П. Древнерусский феодальный город. – К.: Наукова думка, 1989. – 254 с.
11. Шевченко Т. Г. Твори у 5-ти т. – К.: Дніпро, 1978. – Т. 3. – 365 с.

Наші автори

Баров Володимир В., магістрант Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Богдяж Крістіна Андріївна, магістрант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Бровко Альона Григорівна, старший викладач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Гулак Інна Василівна, аспірантка Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Іванюк О. Л., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка.

Касьянова Наталія Миколаївна, докторант Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Ковальчук Н. Д., доктор філософських наук, професор кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Лейберов Олексій Олегович, голова профкому Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Мслєксцев Кирило Іванович, аспірант Донецького національного університету.

Мицик Лариса Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Москаленко Олександр Юрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Оніщенко Оксана Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського.

Пиріг Руслан Якович, доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

Самойленко Григорій Васильович, доктор філологічних наук, професор кафедри російської і зарубіжної літератури та історії культури Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Самойленко Олександр Григорович, кандидат історичних наук, доцент, ректор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Сацький Павло Вікторович, кандидат історичних наук, доцент ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана".

Соболевська Світлана Олександрівна, аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ).

Соколова Любов Степанівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Тимченко Роман Вікторович, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

Хоменко Віталій Олексійович, аспірант Інституту української археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

ЗМІСТ

Історія

*До 25-річчя незалежності України
та 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського*

Пиріг Р. Я. Відзначення шістдесятиліття Михайла Грушевського: політичний контекст	4
Москаленко О. Ю. М. С. Грушевський як історик ранньопервісної доби України	13
Хоменко В. О. До питання про членство Михайла Грушевського в українській партії соціалістів-революціонерів	30
Самойленко Г. В. М. Грушевський і М. Заньковецька (до проблеми особистісних та творчих взаємин)	41
Самойленко О. Г. Однокурсник Михайла Грушевського Володимир Піскорський	47
Тимченко Р. В. Причини поразки Центральної Ради та передумови приходу гетьмана П. Скоропадського до влади в українській історіографії	57
Онїщенко О. В. Жінки в Українській Центральній Раді	68
Ковальчук Н. Д. "Заклик" та "відгук" в контексті кордонного характеру української цивілізації	78
Соколова Л. С. У пошуках походження українського народу-нації	87

Проблеми історії

Лейберов О. "Люди на себя подозрение навлекающие..." – поліцейський нагляд за іноземцями Ніжина у 1812 році	95
Іванюк О. Л. Історії полков як напрямок військово-історичних досліджень у Наддніпрянській Україні у XIX – поч. XX ст	103
Гулак І. В. Податкова політика та податкова система Російської імперії в другій половині XIX – початку XX ст	116
Касьянова Н. М. Якісні характеристики переселенців в Українській РСР в 40–60-ті роки	126
Сацький П. В. Інтеграція Криму і України в єдиний економічний регіон у процесі мобілізації трудових ресурсів	

для освоєння півдня УРСР і півночі Кримської області (1950–1953 рр.)	136
Мицик Л. М., Баров В. В. Державотворчі альтернативи Веймарської республіки	150
Чумаченко Олена. Місії європейського союзу з антикризового регулювання в Македонії 2003–2005 рр	159
Мєлєксєцєв К. І. Культурний та цивілізаційний аспект новітніх польсько-українських відносин (2005–2011)	169
Мицик Л. М. "Східне партнерство" для України: новий вимір Європейської інтеграції чи підміна перспективи членства?	180

Історія культури

Бровко А. Г. Повсякденна культурність радянського суспільства в 20–30-х рр. XX ст	191
Соболевська С. О. Значення репертуару театру у розвитку культури (на матеріалі народних аматорських театрів Житомирщини 1990–2000-х років)	203
Богдяж К. А. Кримськотатарська мова в системі української освіти (1991–2016 рр.)	214
Наші автори	224

СОДЕРЖАНИЕ

История

*К 25-летию независимости Украины и
150-летию со дня народження Михаила Грушевського*

Пыриг Р. Я. Празднование шестидесятилетия Михаила Грушевського: политический контекст.....	4
Москаленко А. Ю. М. С. Грушевский как историк раннепервобытного периода Украины.....	15
Хоменко В. А. К вопросу о членстве Михаила Грушевського в украинской партии социалистов-революционеров.....	30
Самойленко Г. В. М. Грушевский и М. Заньковецкая (к проблеме личностных и творческих связей).....	41
Самойленко А. Г. Однокурсник Михаила Грушевського Владимир Пискорский.....	47
Тымченко Р. В. Причины поражения Центральной Рады и предпосылки прихода гетмана П. Скоропадського к власти в украинской историографии.....	57
Онищенко О. В. Женщины в Украинской Центральной Раде.....	68
Ковальчук Н. Д. "Призыв" и "отклик" в контексте граничного характера украинской цивилизации.....	78
Соколова Л. С. У пошуках походження українського народу-нації.....	87

Проблемы истории

Лейберов А. О. "Люди на себя подозрение навлекающие..." – полицейский надзор за иностранцами в Нежине в 1812 году ..	95
Иванюк О. Л. Истории полков как направление военно-исторических исследований в Надднепрянской Украине в XIX – нач. XX вв.....	103
Гулак И. В. Налоговая политика и система Российской империи во второй половине XIX – начале XX ст.....	116
Касьянова Н. Н. Качественные характеристики переселенцев в Украинской ССР в 40–60-е годы.....	126
Сацкий П. В. Интеграция Крыма и Украины в единый экономический регион в процессе мобилизации трудовых	

резервов для освоения юга УССР и севера Крымской области (1950–1953 гг.).....	136
Мыцык Л. Н., Баров В. В. Государствообразующие альтернативы Веймарской республики.....	150
Чумаченко Елена. Миссии европейского союза по антикризисному регулированию в Македонии в 2003–2005 гг.....	159
Мелекесцев К. И. Культурный и цивилизационный аспекты в новейшей истории польско-украинских отношений (2005–2011).....	169
Мыцык Л. Н. "Восточное партнёрство" для Украины: новое измерение европейской интеграции или подмена перспективы членства?.....	180

История культуры

Бровко А. Г. Повседневная культурность советского общества в 20-30-е годы XX века.....	191
Соболевская С. О. Значение репертуара театра в развитии культуры (на материале народных аматорских театров Житомирщины 1990-2000-х годов).....	203
Богдяж К. А. Крымско-татарский язык в системе украинского образования (1991–2016 гг.).....	214
Наши авторы	224

**ПРАВИЛА
оформлення статей до збірника
“ЛІТЕРАТУРА ТА КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ”**

До друку приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До опублікування у журналі приймаються наукові статті, які раніше не друкувалися.

У даних про автора зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчені звання, посада, місце роботи, службовий і домашній телефони, e-mail, поштова адреса.

1. Текст має бути складений у Microsoft Word (розширення *.doc, *.docx). Гарнітура – Times New Roman, кегль – 14 pt. Поля: праве – 25 мм; верхнє, нижнє – 20 мм; лівє – 30 мм. Міжрядковий інтервал – 1,5. Абзацний відступ – 1 см, встановлена заборона висячих рядків.

2. Якщо при наборі статті використовувалися нестандартні шрифти, необхідно обов'язково (!) їх надати.

Назва статті, прізвище, ім'я, по батькові подаються *українською, російською та англійською мовами*.

СТРУКТУРА СТАТТІ

1) Стаття починається з **індексу УДК** у верхньому лівому куті.

2) **Ініціали та прізвище автора** – напівжирними літерами по правому краю.

3) **Назва статті** друкується великими літерами, вирівнювання по центру.

4) **Анотації та ключові слова** подаються *українською, російською та англійською мовами* (до 6 речень).

5) **Основний текст** статті може розбиватися на підрозділи. Посилання в тексті подаються у квадратних дужках із зазначенням номера джерела та сторінки ([7, с. 64]) у підзаголовку Література.

Нерозривний пробіл (Ctrl+Shift+пробіл) ставиться **обов'язково**:

- між ініціалами та прізвищем (С. Русова);
- після географічних скорочень (м. Київ);
- між знаками номера (№) та параграфа і числами, які до них відносяться;
- у посиланнях на літературу [14, с. 60];
- всередині таких скорочень: і т. д., і т. п. тощо;
- між внутрішньотекстовими пунктами й інформацією, яка йде після них, між числами й одиницями виміру (20 кг), а також дат (XX ст., 2002 р.).

6) Схеми та малюнки у статті потрібно пронумерувати. Нумерація виділяється *курсивом*, назва малюнка – *курсивом напівжирним*.

Слово “Таблиця” виділяється *напівжирним шрифтом* по правому краю, *назва таблиці* – по центру *напівжирним курсивом*.

7) **Література** розміщується після статті у порядку згадування або в алфавітному порядку. Список літератури оформляється відповідно до Бюлетня ВАК № 5 за 2009 р.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікації.

У РАЗІ НЕДОТРИМАННЯ АВТОРАМИ ВСІХ ВИЩЕЗАНАЧЕНИХ УМОВ РЕДАКЦІЯ МАЄ ПРАВО ПОВЕРНУТИ СТАТТЮ НА ДООПРАЦЮВАННЯ ЧИ ВІДМОВИТИ В ЇЇ ДРУКУВАННІ

Без попередньої оплати стаття до друку не допускається.

Матеріали надсилати за адресою:

м. Ніжин, вул. Кропив'янського, 2
(кафедра світової літератури та історії культури)
E-mail: svit.lit@mail.ru

Самойленко Григорій Васильович

тел. робочий: (04631)7-19-77; дом.: (04631)2-41-10

Наукове видання

ЛІТЕРАТУРА та КУЛЬТУРА ПОЛІССЯ

Збірник наукових праць

Випуск 85

Серія “Історичні науки”
№ 6

Відповідальний редактор та упорядник
Самойленко Григорій Васильович

Технічний редактор – І. П. Борис
Комп'ютерна верстка та макетування – Приходько Н. О.
Літературний редактор – А. М. Конівненко
Коректор – А. М. Конівненко

Підписано до друку
Гарнітура Arial
Замовлення №

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 10,05_
Ум. друк. арк. 13,40

Папір офсетний
Тираж 100 пр.

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4.
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@mail.ru
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.